

SOCIOEMOCIONALNI RAZVOJ U PREDŠKOLSKOJ DOBI: POVEZANOST RAZUMIJEVANJA EMOCIJA I PROSOCIJALNOGA PONAŠANJA

Andreja BRAJŠA-ŽGANEC
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

Edita SLUNJSKI
Visoka učiteljska škola, Čakovec

UDK: 159.942-053.4
159.922.7

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 23. 5. 2006.

Cilj ovog istraživanja jest utvrditi doprinos prepoznavanja i opisivanja emocija objašnjenju dječjega prosocijalnog ponašanja kao i utvrditi u kolikoj mjeri djeca predškolske dobi mogu prepoznati i opisati primarne emocije, razumjeti kako se dijete osjeća na temelju facijalne ekspresije. Rezultati pokazuju da djeca u predškolsko doba u najvećoj mjeri prepoznaju i opisuju emociju tuge, a zatim radosti i ljutnje. Što su djeca starija, u većem broju prepoznaju i opisuju četiri osnovne emocije, pri čemu na temelju fotografija izraza lica najmanje prepoznaju i točno opisuju strah. U dobi od tri godine pa sve do škole, što su djeca starija, češće se prosocijalno ponašaju, pri čemu se djevojčice ponašaju prosocijalnije nego dječaci. Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza pokazali su da se prosocijalno ponašanje samo djece starije vrtičke dobi može objasniti dječjom sposobnosti razumijevanja emocija, prepoznavanja i opisivanja primarnih emocija, i to ovisno o spolu. Dječaci starije vrtičke dobi, koji bolje razumiju primarne emocije, ponašaju se prosocijalnije, dok ta povezanost za djevojčice nije dobivena.

Ključne riječi: primarne emocije, prepoznavanje emocija, opisivanje emocija, prosocijalno ponašanje, djeca predškolske dobi

✉ Andreja Brajša-Žganec, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10 001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Andreja.Brajša.Zganec@pilar.hr

UVOD

Emocije su glavni pokretač raspoloženja svakoga pojedinca, njegova odnosa s drugim ljudima i cijeloga društvenog života, emocije povezuju pojedinca sa svijetom ljudi, stvari i događaja (Oatley i Jenkins, 2000.). Uz pomoć prepoznavanja i razumijevanja vlastitih emocija te emocionalnih stanja drugih, osobe uče obrasce ponašanja koji im onda pomažu u odnosima s drugim ljudima. Sposobnost prepoznavanja i razumijevanja emocionalnih stanja drugih pomaže pojedincima razumjeti različite socijalne situacije i omogućuje im da se prilagođeno ponašaju u skladu s određenom socijalnom situacijom. Već odmalena djeca se razlikuju u čestini doživljavanja određene emocije, koji doživljaju i situacije izazivaju kod njih određene emocije i kako onda reagiraju na određene emocije kod sebe i kod drugih. Kako će neko dijete reagirati u određenoj situaciji ovisi o njegovu doživljaju te situacije, nasljednim karakteristikama temperamenta te postupcima i ponašanjima neposrednih modela iz djetetove okoline.

Razvoj prepoznavanja nekih osnovnih emocija u djece razvija se vrlo brzo nakon rođenja. Djeca od rođenja u interakciji s okolinom pokazuju svoje osjećaje te uče prepoznavati i kontrolirati emocije. Ona u prvih nekoliko mjeseci već pokazuju širok raspon emocija, ali i razlike u emocionalnosti (Izard, 1980., prema Izard 1991.). Pozitivne emocije, kao što su sreća, iznenađenje, te negativne emocije, poput ljutnje, tuge, straha, smatraju se osnovnim emocijama i mogu se prepoznati vrlo rano u djetinjstvu (LaFreniere, 2000.).

Facijalno izražavanje emocija odnosi se na refleksni sklop određenog izraza lica koji se razlikuje za svaku pojedinu emociju. Fotografije izraza lica radosti, tuge, ljutnje, straha i još nekih emocija prepoznatljive su u različitim kulturama (Izard, 1991.), stoga su izrazi lica koji pokazuju sreću, iznenađenje, tugu, ljutnju, strah i gnušanje univerzalni za ljude (Ekman, 1992.). Do ovih spoznaja došao je još Charles Darwin, koji je proučavao izraze lica povezane s različitim emocijama kod ljudi i životinja, pri čemu je pokušao zabilježiti pokrete mišića lica (Hothersall, 1990.). Karakterističan ljutit izraz lica može se opisati kao obrve koje se podižu u luk, oči stisnute, prodoran pogled i usnice četverokutnog ukočenog oblika, a tuga koso podignute obrve, oči stisnute, a usta se objese prema dolje. Sličan karakterističan izraz lica odnosi se i na neke druge primarne emocije, poput interesa i boli. Pri tome karakterističan izraz lica nije samo reakcija na koži nego je to reakcija cijelog organizma.

Uz primarne emocije, koje se javljaju vrlo rano nakon rođenja, u drugoj polovici druge godine života djeca postaju svjesna svoga emocionalnog ponašanja vezanog uz primarne

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 477-496

BRAJŠA-ŽGANEC, A.,
SLUNJSKI, E.:
SOCIOEMOCIONALNI...

emocije te uče složenije emocionalne procese, koji su preduvjeti za razvoj. To su npr. zavist i empatija. Tek kasnije djeca u skladu sa stečenim i do tada naučenim standardima i normama ponašanja razvijaju složene emocije ponosa, krivnje i srama, zbunjenosti i prkosa (Lewis, 1993.). Do uzrasta od godine i pol djeca počinju govoriti o svojim osjećajima, a trogodišnjaci već znaju kako se osjećaju i zašto se tako osjećaju (Oatley i Jenkins, 2000.). Od tri godine nadalje povećava se dječja sposobnost prepoznavanja emocionalnih ekspresija, što je utvrđeno nizom istraživanja s fotografijama ili crtežima kao podražajima za prepoznavanje emocionalnih izražaja (npr. DiBiase i Waddell, 1995.; Kestenbaum i Gelman, 1995.; MacDonald i sur., 1996.). Ipak neke primarne emocije djeca lakše prepoznaju, a neke teže. Pri tome je strah emocija koju djeca u predškolsko doba najčešće miješaju s drugim negativnim emocijama te ju rjeđe prepoznaju (MacDonald i sur., 1996.). Neka istraživanja pokazala su da će dijete to bolje prepoznati i razumjeti emocije što više informacija o toj emociji dobije (Barth i Bastiani, 1997.; MacDonald i sur., 1996.). Mala djeca razumiju emocije zavisno od kognitivnih procjena u socijalnim interakcijama, pri čemu s dobi raste sposobnost identifikacije emocionalnih izražaja i situacija te razumijevanja vlastitih i tuđih emocija. Između druge i treće godine razvojem jezika dijete počinje govoriti o emocijama i prenositi ih svojoj okolini. Tako dijete počinje kognitivnim procesima objašnjavati emocionalne reakcije iz okoline. Djeca u predškolsko doba uglavnom prepoznaju velik raspon vlastitih i tuđih emocionalnih stanja te pokazuju razumijevanje većeg broja tipičnih emocionalnih izražaja, kao i sposobnost da predviđaju emocionalne reakcije (Denham i sur., 1994.b; LaFreniere, 2000.; Oatley i Jenkins, 2000.).

Istraživanja dječjega emocionalnog razvoja potvrdila su dobne razlike u emocionalnom razumijevanju, tako da s dobi raste sposobnost emocionalnoga razumijevanja, dok spolne razlike ovise prije svega o interpersonalnim i intrapersonalnim činiteljima (Denham, i sur., 1994.b; Denham i sur., 1997.; Dunn i sur., 2000.; Hughes i Dunn, 2000.). Dječje razumijevanje emocija ima važnu ulogu u ophođenju s vlastitim osjećajima i u interpersonalnim odnosima s drugima iz okoline te je povezano s dječjim izražavanjem emocija, prosocijalnim vještinama te prosocijalnim i agresivnim ponašanjem (Garner i sur., 1994.; Garner i sur., 1997.a; Hughes i Dunn, 2000.; Lennon i Eisenberg, 1987.). Nadalje, dječje razumijevanje emocija vrlo je povezano sa socijalnom kompetencijom i pozitivnim odnosima s prijateljima kao važnim odrednicama psihosocijalne prilagodbe (Denham i sur., 1996.; Denham i sur., 1997.; Maguire i Dunn, 1997.) dok djeca s poremećajima u po-

našanju u predškolsko doba pokazuju manje sposobnosti da razumiju emocije (Hughes i sur., 1998.).

Prosocijalno ponašanje odnosi se na dobrovoljna djela, koja služe tome da se pomogne drugoj osobi ili grupi. Iako je namjera prosocijalnoga ponašanja da ima pozitivne posljedice za druge, ono se može provoditi iz raznih razloga. Osoba može biti motivirana iz sebičnih razloga ili pak zbog toga što stvarno suosjeća i brine se za druge (Eisenberg i Mussen, 1989.). Prosocijalno ponašanje je, svakako, ponašanje koje se pozitivno vrednuje u nekom društvu, a određeniji pojam jest pomaganje, koje se definira kao dobrovoljno ponašanje poduzeto s namjerom povećanja dobrobiti druge osobe (Dovidio, 1984.). Drugi pojam koji se često spominje uz prosocijalno ponašanje jest altruizam. Altruizam se odnosi na temeljnu motivaciju, odnosno namjeru, koja se može povezati s brigom za druge ili, iz sebičnih razloga, za dobivanje neke nagrade. Eisenberg i Mussen (1989.) altruizam definiraju kao dobrovoljne činove namijenjene u korist drugih koji potječu iz unutarnje motivacije, tj. činovi motivirani unutarnjim motivima, kakvi su npr. briga i sućut za druge, a ne željom za osobnom dobiti. Ono što određuje je li neki prosocijalni čin altruistički ili ne motiv je na kojem se temelji ponašanje, ali je te motive teško procijeniti. Motivacija za altruistično ponašanje, s jedne strane, određena je internaliziranim normama ponašanja kao kognitivnim aspektom moralnosti te, s druge, empatijom kao emocionalnim aspektom moralnosti. Empatija je pokušaj razumijevanja negativnih i pozitivnih iskustava i emocija drugih ljudi. Kod empatije treba razlikovati suosjećanje, kao osjećaj žalosti zbog drugih ili brigu za druge koja se odnosi na doživljavanje tuđega emocionalnog stanja u odnosu na osobni stres kao negativnu reakciju nelagode povezanu s tuđim emocionalnim stanjem (Eisenberg i sur., 1997.a, b, c). Individualne razlike u sklonosti suosjećanju nasuprot osobnom stresu ovise o nasljednim osobinama, razinama emocionalnog intenziteta i sposobnosti reguliranja emocionalnih reakcija. Uloga emocionalnosti i regulacije emocija za kompetentno ponašanje u društvu povezana je s empatijom za tuđe probleme te je jedan od važnih pokazatelja društveno kompetentnoga socioemocionalnog funkcioniranja (Eisenberg i sur., 1997.a). Sposobnost razumijevanja što drugi osjećaju povezana je s osviještenosti vlastitih emocija, s empatijom te s konceptualizacijom uzroka emocija i njihovih ponašajnih posljedica (Saarni, 1997.).

Mnogo je čimbenika koji određuju prosocijalno ponašanje. To su biološki čimbenici, utjecaj kulture i iskustva socijalizacije, kognitivni procesi, emocionalna reagiranja, ličnost, osobne varijable, kao što je društvenost te situacijski uvjeti i okolnosti (Eisenberg i Mussen, 1989.). Među individualnim

karakteristikama koje su povezane s prosocijalnim tendencijama jesu spol, dob, odnosno stupanj razvoja, kao i neke osobine ličnosti i emocionalnoga reagiranja, poput suosjećanja i brige za druge. Navedene determinante prosocijalnoga ponašanja nisu nezavisne, nego naprotiv vrlo povezane. Kultura i iskustva socijalizacije utječu na kognitivne funkcije i sposobnosti i obratno. Djetetove afektivne reakcije i interpretacija neposrednoga socijalnog konteksta u određenoj mjeri ovisi o djetetovoj kognitivnoj zrelosti i osobinama temperameta, a obje su uvjetovane iskustvima socijalizacije. Biološki čimbenici određuju jednim dijelom afektivne reakcije osobe i druge aspekte osobnosti koji su povezani s prosocijalnim ponašanjem. Hoće li se dijete u nekoj situaciji ponašati prosocijalno, ovisi i o djetetovoj sposobnosti prepoznavanja i razumijevanja emocija drugih.

Istraživanja stabilnosti prosocijalnoga ponašanja pokazala su konzistentnost prosocijalnoga ponašanje u različitim situacijama i vremenu. Rezultati nekih istraživanja pokazuju da je spremnost da se pomogne povezana s prosocijalnim vještinama, boljom socijalnom prilagodbom, manjom agresivnošću i većom emocionalnom stabilnosti. Djeca koja su suosjećajna prema drugoj djeci u vrtiću te pokazuju više prosocijalnoga ponašanja pokazuju slična ponašanja u školi, dok je način reagiranja u nevolji stabilan u razmaku od pet godina (prema Eisenberg i Mussen, 1989.).

Prosocijalno ponašanje počinje se iskazivati vrlo rano u djetetovu životu, već u dojenačkoj dobi, a s vremenom se povećava učestalost i složenost prosocijalnoga ponašanja, tako da su starija djeca u većoj mjeri prosocijalna od mlađe (Brajša, 1991.; Eisenberg i Mussen, 1989.; Raboteg-Šarić i sur., 1994.). Za razvoj prosocijalnoga ponašanja, uz nasljedne čimbenike, važan utjecaj ima kultura kojoj dijete pripada. Neka osoba može naučiti određene prosocijalne reakcije, ali ih iskazuje samo u određenim prilikama ili pod određenim uvjetima. Razvoj prosocijalnoga ponašanja povezan je s kognitivnim i moralnim razvojem, a posebno s razvojem empatije. Prosocijalno ponašanje i empatija svakako su pokazatelji dječjega kompetentnog ponašanja i dobrog socioemocionalnog funkcioniranja. Uglavnom, suosjećajna djeca motivirana su ponašanjima razumijevanja i pomaganja prema drugima, a ujedno bolje socijalno funkcioniraju. Spolne razlike u manifestiranju prosocijalnoga ponašanja nisu konzistentne, ali ipak rezultati većine istraživanja pokazuju da su djevojčice prosocijalnije u odnosu na dječake, kao i žene u odnosu na muškarce (Brajša, 1991.; Eisenberg i Mussen, 1989.; Rushton i sur., 1986.; Raboteg-Šarić i sur., 1994.).

Istraživanja prepoznavanja i opisivanja emocija u predškolsko doba, kao i povezivanja razumijevanja emocija i pro-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 477-496

BRAJŠA-ŽGANEC, A.,
SLUNJSKI, E.:
SOCIOEMOCIONALNI...

socijalnoga ponašanja u našoj kulturi, nisu nam poznata. Bez obzira na to zašto se neko dijete ponaša prosocijalnije, a neko manje, da bi dijete učinilo nešto za drugo dijete, važno je da prepozna emocionalno raspoloženje u kojem se to dijete nalazi (Ensor i Hughes, 2005.; Lennon i Eisenberg, 1987.; Trommsdorff i Friedlmeier, 1999.). Može se pretpostaviti da će to lakše učiniti djeca koja bolje prepoznaju i opisuju emocionalne izraze lica svojih prijatelja u vrtiću, jednom riječju koja bolje razumiju emocije drugih. U skladu s teorijskim gledištima te dosadašnjim istraživanjima, s dobi se povećava točnost prepoznavanja i razumijevanja emocionalnih izraza lica (Denham i sur., 1994.b; Denham i sur., 1997.; Dunn i sur., 2000.; Hughes i Dunn, 2000.), što se očekuje i kod djece iz Hrvatske. Za razlike po spolu neka istraživanja navode nešto bolju sposobnost djevojčica da same izražavaju te prepoznaju izraze lica druge djece, iako dobivene razlike nisu uvijek u istom smjeru te ovisе o kognitivnom razvoju djeteta i verbalnim sposobnostima (Denham, 1986.; Ensor i Hughes, 2005.; Garner i sur., 1997.b; Hughes i sur., 1998.). Cilj je ovog istraživanja utvrditi doprinos prepoznavanja i opisivanja emocija objašnjenju dječjega prosocijalnog ponašanja, pri čemu pretpostavljamo da, uz kontrolu neverbalnih intelektualnih sposobnosti, razumijevanje emocija više pridonosi objašnjenju prosocijalnoga ponašanja, posebno kod djece starije vrtićke dobi. Uz to zanima nas u kolikoj mjeri djeca u našoj kulturi u dobi od tri godine pa do školske dobi mogu prepoznati i opisati primarne emocije, razumjeti kako se dijete osjeća na temelju facijalne ekspresije.

METODA

Ispitanici

Istraživanjem su obuhvaćena djeca od 3 do 7 godina iz dječjih vrtića. Podaci su prikupljeni u sklopu većeg istraživanja socioemocionalnoga razvoja djece. Ukupan broj djece koja su bila zahvaćena istraživanjem jest 1016. Odgojitelji su dali procjene za 970 djece, odnosno za 98% djece. Uz to individualno je ispitano 872 djece, odnosno 88% od ukupnoga broja djece koja su u vrijeme ispitivanja pohađala vrtić. Konačni uzorak djece u ovom radu činila su djeca iz cjelovitih obitelji za koje su prikupljene procjene odgojitelja i same djece. Uzorak u ovom radu čini 506 djece. Od toga je bilo 265 (52%) djevojčica i 241 (48%) dječak. Prosječna dob djece uključene u konačni uzorak jest 62 mjeseca (5 godina i 2 mjeseca), a raspon dobi kreće se od 33 mjeseca (2 godine i 9 mjeseci) do 87 mjeseci (7 godina i 3 mjeseca). Prosječna naobrazba majke i oca jest završena srednja škola ili gimnazija (majka -57%; otac -61%), pri čemu podjednak broj očeva i majki ima višu (13%) te visoku stručnu spremu (22%).

Instrumenti – varijable

Prepoznavanje i opisivanje emocija

Da bi se utvrdio dječji emocionalni razvoj, sa svakim je djetetom individualno proveden intervju emocionalnog razumijevanja (Brajša-Žganec, 2002.), koji se sastojao od dva pitanja. Svakom djetetu pojedinačno pokazane su slike tužnog, ljutog, veselog, prestrašenog, iznenađenog i začuđenog izraza dječjeg lica. Za svaku sliku najprije je postavljeno pitanje "Kako se osjeća dijete na slici?" Zatim je ponovno za svaku sliku postavljeno pitanje "Da li si se ti nekada osjećao/la kao dijete na slici. Opiši mi."

Prvo pitanje odnosi se na prepoznavanje emocija na temelju izraza lica, kao što se opisuje u istraživanjima DiBiasea i Waddella (1995.) te Garnera i suradnika (1997.a), kao i u istraživanjima dječjega emocionalnog razumijevanja Susanne Denham (Denham i sur., 1994.a; Denham i sur., 1994.b; Denham i sur., 1997.). Drugo pitanje odnosi se na prepoznavanje određene emocije kod svakoga djeteta, na njegovo opisivanje određene emocije prema ispitivanju emocionalnoga razumijevanja Dunn i suradnika (Dunn i sur., 2000.; Hughes i Dunn, 2000.).

Slike prikazane djeci preuzete su iz društvene igre poznatoga francuskog proizvođača igračaka i pomagala za djecu (Nathan, 1998.). Radilo se o 6 različitih fotografija istoga djeteta, samo s različitim izrazima lica. Izabrali smo karakteristične izraze lica za četiri osnovne emocije (radost, tuga, ljutnja i strah) te još dvije emocije (iznenađenost i zabrinutost) koje se također često rabe u istraživanjima s djecom predškolske dobi (Barth i Bastiani, 1997.; Denham i Auerbach, 1995.; Garner i sur., 1994.; MacDonald i sur., 1996.). Za fotografije smo se odlučili na temelju nalaza prethodnih istraživanja, gdje su se fotografije u odnosu na crteže pokazale realističnijima i lakše primjenjivima u svakodnevnoj interpretaciji (Barth i Bastiani, 1997.; MacDonald i sur., 1996.). Djeci slike nisu bile poznate, jer se radi o stranom proizvođaču za opremanje dječjih igraonica čiji proizvodi nisu prisutni u dječjim vrtićima ispitivane djece. Uz to u Hrvatskoj Nathanovi proizvodi nisu u malo-prodaji.

Kako bismo provjerili valjanost slika i da li izraz lica na svakoj izabranoj slici jasno prikazuje određenu emociju, slike smo najprije predstavili skupini odraslih sudaca (N=105). Veselo, tužno, ljuto i iznenađeno lice točno je prepoznalo od 90% do 98% sudaca, dok je prestrašeno lice prepoznalo 76% sudaca, a zabrinuto lice 71% sudaca. Strah i zabrinutost suci su najmanje prepoznali. Manji postotak točnoga prepoznavanja emocije straha među sucima nalazimo i u drugim istraživanjima koja se koriste različitim materijalima za prezentaciju iz-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 477-496

BRAJŠA-ŽGANEC, A.,
SLUNJSKI, E.:
SOCIOEMOCIONALNI...

raza lica. Tako u istraživanju socijalizacije dječjega emocionalnog razumijevanja emociju straha među ostalim izrazima lica prepoznaje tek 65% sudaca (Denham i sur., 1994.b). Ponovno smo prikazali slike nakon mjesec dana istim sucima. Test-retest pouzdanost nakon mjesec dana bila je veća od 90% za tugu, ljutnju i iznenađenost te nešto niža za radost, strah i zabrinutost. Slaganje za svakog suca u ponovnom ispitivanju bilo je visoko. Za suce koji su u prvom ispitivanju točno prepoznali emociju, u ponovnom ispitivanju slaganje je bilo 100% za tugu, 98% za ljutnju, 96% za iznenađenost, 93% za strah, 80% za veselje i 78% za zabrinutost.

Dijete je nakon svake prikazane slike (šest različitih izraza lica) trebalo odgovoriti na postavljena pitanja. Za točno prepoznatu, odnosno imenovanu, emociju dijete je dobilo 2 boda, a za opis ponašanja bez imenovanja emocije, npr. dijete se smije za emociju veselja ili dijete plače za emociju tuge ili za samo prepoznavanje pozitivne/negativne dimenzije, dijete je dobilo 1 bod. Dijete koje nije odgovorilo ili je dalo pogrešan odgovor dobilo je 0 bodova. Ovakav način bodovanja razvili su Denham i suradnici (Denham i sur., 1994.a; Denham i sur., 1994.b; Denham i sur., 1997.) i najčešće se rabi u istraživanjima emocionalnoga i socijalnoga razumijevanja (Dunn i sur., 1995.; Garner i sur., 1994.; Garner i sur., 1997.a; Hughes i sur., 1998.; Maguire i Dunn, 1997.). Odgovor na drugo pitanje bodovali smo isto na skali od tri stupnja. Dijete je dobilo dva boda ako je točno opisalo događaj koji je povezan s određenom emocijom, 1 bod ako je s razumijevanjem zadane emocije odgovorilo da se tako osjećalo, ali je opis izostao, te 0 bodova ako nije odgovorilo ili je odgovorilo pogrešno. U ovom radu uzeli smo dobivene rezultate prepoznavanja i opisivanja četiriju primarnih emocija – tuge, ljutnje, radosti i straha – stoga što su djeca u manjoj mjeri prepoznala i opisala iznenađenost, a rijetko su prepoznala i opisala zabrinutost.

Prosocijalno ponašanje

Odgojiteljice u vrtiću procijenile su dječje agresivno i prosocijalno ponašanje na skali PROS/AG (autori M. Žužul i V. Vlahović-Štetić; Vlahović-Štetić, 1992.). U skladu s ciljem ovog rada, uzete su samo procjene dječjega prosocijalnog ponašanja. Skala prosocijalnoga ponašanja sastoji se od 10 čestica. Zadatak je procjenjivača da za svaku česticu na skali od 5 stupnjeva od *nikad se tako ne ponaša* do *gotovo uvijek se tako ponaša* odgovori koliko se često dijete koje se procjenjuje ponaša na takav način. Rezultat na skali formira se kao zbroj odgovora svih 10 čestica, pri čemu nizak rezultat upućuje na manji stupanj manifestiranoga prosocijalnog ponašanja. Maksimalni teoretski raspon kreće se od 10 do 50.

Skala ima zadovoljavajuće metrijske karakteristike. U istraživanjima na nešto više od tisuću djece koeficijent nutarnje pouzdanosti za Skalu prosocijalnog ponašanja iznosio je 0,92 (Brajša, 1991.). Distribucije rezultata dječjega prosocijalnog ponašanja statistički se značajno ne razlikuju od normalne krivulje ($K-S-Z = 1,20, p > .10$). Koeficijent nutarnje pouzdanosti na ovom uzorku iznosi 0,93.

Postupak

Istraživanje je provedeno u dječjim vrtićima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (10 vrtića s ukupno 37 vrtićkih grupa). Cijelo istraživanje provedeno je u nekoliko dijelova tijekom svibnja i lipnja 2000. godine, a kao što je već spomenuto, dio je većeg istraživanja o socioemocionalnom razvoju djece.

Odgojitelji ($N = 74$) zamoljeni su da među ostalim skalama procijene na PROS/AG skali dječje agresivno i prosocijalno ponašanje. Budući da u svakoj grupi postoje dva odgojitelja, svaki je odgojitelj procjenjivao pola grupe (ovisno o veličini grupe, od 10 do 15 djece). Kako podjela ne bi bila subjektivna, jedna je odgojiteljica procijenila djecu parnih, a druga neparnih rednih brojeva iz dječjeg imenika. Sve odgojiteljice dobro su poznavale djecu, jer se istraživanje radilo na kraju školske godine.

Djeca su ispitivana o emocionalnom razvoju i emocionalnom razumijevanju individualno. Jedan od educiranih članova stručnog tima vrtića (psiholog, pedagog ili logoped) pojedinačno je sa svakim djetetom napravio intervju emocionalnog razumijevanja. Redoslijed slika varirao je od grupe do grupe. Uz to, psiholog je u svakoj vrtićkoj grupi, kao mjeru neverbalnih intelektualnih sposobnosti, djeci zadao test crtanja čovjeka (Goodenough-Harris Draw-A-Man Test, Harris, 1963.).

REZULTATI

Kako bismo utvrdili u kolikoj su mjeri djeca u predškolsko doba kadra prepoznati emocionalne izraze lica te opisati jesu li se nekada tako osjećala, prikazat ćemo broj djece koja su točno prepoznala i opisala svaku od 4 osnovne emocije, i to u tri dobne skupine (mlađi- $M = 3,5$ god. od 33 do 55 mjeseci; srednji- $M = 5$ god. od 56 do 70 mjeseci; stariji- $M = 6,5$ god. od 71 do 87 mjeseci).

U sve tri dobne skupine djeca su u najvećem broju prepoznala emociju tuge, a najmanje djece prepoznalo je strah. Što su djeca starija, to ljutnju, tugu, strah i radost češće mogu prepoznati, pa tako čak 84% djece starije vrtićke dobi iz našeg uzorka prepoznaje tužan izraz lica djeteta na fotografiji. Iz iste skupine djece 68% djece prepoznaje radosno lice, 67%

● **TABLICA 1**
Broj i postotak djece koja su točno prepoznala emocije

djece prepoznaje ljutit izraz lica, dok samo 6% djece starije vrtičke dobi prepoznaje emociju straha na fotografiji lica djeteta (Tablica 1).

	Radost		Tuga		Strah		Ljutnja	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Mlađi (N=169)	26	15	36	21	0	0	30	18
Srednji (N=172)	70	41	109	63	3	2	79	46
Stariji (N=165)	112	68	139	84	10	6	110	67
Svi (N=506)	208	41	284	56	13	3	219	43

U Tablici 2 naveden je broj i postotak djece koja su opisala situaciju kada su se osjećala sretno, tužno, ljuto ili prestrašeno, ovisno o fotografiji koju im je ispitivač pokazao. Djeca najstarije dobne skupine u najvećem su postotku točno opisala sebe kada su bila sretna (84%), zatim tužna (79%), pa ljuta (66%), a najmanji broj djece, kao i kod prepoznavanja emocija, opisao je situaciju kada su bila prestrašena (20%). Pri tome postotak djece koja su točno opisala pojedinu emociju razlikuje se od postotka djece koja su istu emociju prepoznala zato što su pojedina djeca točno opisala da su se osjećala kao dijete na slici, ali nisu znala emociju imenovati. Uglavnom, točno opisivanje situacije kada se dijete osjećalo tužno, ljuto, radosno ili uplašeno raste s dobi djeteta kao i točno prepoznavanje pojedine emocije.

● **TABLICA 2**
Broj i postotak djece koja su točno opisala emocije

	Radost		Tuga		Strah		Ljutnja	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Mlađi (N=169)	45	27	35	21	13	8	38	23
Srednji (N=172)	103	60	97	56	10	6	62	36
Stariji (N=165)	138	84	130	79	33	20	109	66
Svi (N=506)	286	57	284	52	56	11	209	41

Kako bismo provjerili postoje li statistički značajne razlike u prepoznavanju i opisivanju osnovnih emocija kod djece mlađe, srednje i starije vrtičke dobi, proveli smo hi-kvadrat testove i jednosmjerne analize varijance s *post hoc* testom utvrđivanja statistički značajnih razlika između grupa (Tablice 3 i 4). Za svaku emociju za prepoznavanje i opisivanje dobiven je statistički značajan hi-kvadrat, pri čemu se s dobi povećava broj djece koja točno prepoznaju i opisuju pojedinu emociju. Jednosmjernim analizama varijance za svaku od četiri primarne emocije utvrđena je i statistički značajna razlika između tri dobne skupine za prepoznavanje (aritmetičke sredine kreću se u rasponu od 0,05 do 1,78, a standardne devijacije od 0,22 do 0,91, ovisno o emociji i dobnoj skupini) i opisivanje emocija (aritmetičke sredine kreću se u rasponu od

● **TABLICA 3**
Rezultati jednosmjerne
analize varijance za
prepoznavanje
emocija za tri dobne
skupine

●● **TABLICA 4**
Rezultati jednosmjerne
analize varijance za
opisivanje emocija za
tri dobne skupine

0,17 do 1,73, a standardne devijacije od 0,48 do 0,97, ovisno o emociji i dobnoj skupini). Pri tome ponovno starija djeca statistički značajno točnije prepoznaju i opisuju svaku emociju. Scheeffeovim testom statistički značajnih razlika između pojedinih skupina potvrđene su razlike između djece mlađe, srednje i starije dobi za svaku emociju za prepoznavanje i opisivanje. Statistički značajno jedino se ne razlikuju djeca mlađe i starije vrtićke dobi za prepoznavanje i opisivanje emocije straha, što je u skladu s malom zastupljenosti prepoznavanja i opisivanja emocije straha.

	F	Stupnjevi slobode	P	Scheeffeov test**
Radost	103,40	(2,503)	,00	1,2; 1,3; 2,3
Tuga	119,50	(2,503)	,00	1,2; 1,3; 2,3
Strah	6,63	(2,503)	,00	1,3; 2,3*
Ljutnja	83,91	(2,503)	,00	1,2; 1,3; 2,3

**p<.01; *p<.05

	F	Stupnjevi slobode	P	Scheeffeov test**
Radost	86,77	(2,503)	,00	1,2; 1,3; 2,3
Tuga	78,32	(2,503)	,00	1,2; 1,3; 2,3
Strah	11,48	(2,503)	,00	1,3; 2,3
Ljutnja	44,79	(2,503)	,00	1,2; 1,3; 2,3

**p<.01; *p<.05

Kako bismo utvrdili razlikuju li se dječaci i djevojčice u pojedinim dobnim skupinama u prepoznavanju i opisivanju osnovnih emocija, proveli smo niz t-testova za nezavisne uzorke. Dobivena je statistički značajna razlika između dječaka i djevojčica srednje vrtićke dobi samo za prepoznavanje emocije tuge ($t=2.33$; $p<.05$), pri čemu dječaci statistički značajno češće prepoznaju tugu u odnosu na djevojčice. Sve ostale razlike između dječaka i djevojčica za pojedinu emociju – i za prepoznavanje i za opisivanje – nisu statistički značajne.

Za prosocijalno ponašanje ponajprije je ispitano razlikuju li se dječaci i djevojčice mlađe, srednje i starije vrtićke dobi po manifestiranju prosocijalnoga ponašanja u vrtićkom okruženju. Provedena je ANOVA sa spolom i dobi kao nezavisnim varijablama (2×3) i prosocijalnim ponašanjem kao zavisnom varijablom. U Tablici 5 prikazane su aritmetičke sredine i standardne devijacije za prosocijalno ponašanje po pojedinim skupinama. Kao što se može vidjeti, odgojiteljice procjenjuju da više prosocijalnoga ponašanja pokazuju djevojčice u odnosu na dječake u sve tri dobne skupine. Uz to se starija djeca prosocijalnije ponašaju u odnosu na djecu srednje i mlađe vrtićke dobi. Utvrđen je značajni glavni efekt dobi i spola te značajna interakcija dobi i spola (Tablica 6).

➔ **TABLICA 5**
Aritmetičke sredine i standardne devijacije za prosocijalno ponašanje u pojedinim podskupinama djece

		M	SD	N
Mlađi	dječaci	30,96	6,73	77
	djevojčice	32,25	7,21	92
	svi	31,66	7,01	169
Srednji	dječaci	31,46	7,64	87
	djevojčice	36,75	7,90	85
	svi	34,08	8,19	172
Stariji	dječaci	36,74	7,53	77
	djevojčice	39,53	6,73	88
	svi	38,23	7,23	165
Svi	dječaci	32,99	7,74	241
	djevojčice	36,11	7,87	265
	svi	34,62	7,96	506

Ⓛ **TABLICA 6**
Dvosmjerna analiza varijance dob x spol za prosocijalno ponašanje

	F	Stupnjevi slobode	P	Scheeffeov test**
Dob	33,73	(2,506)	,00	1,2; 1,3; 2,3
Spol	23,04	(1,506)	,00	
Dob x spol	3,26	(2,506)	,04	

**p<.01

Dječaci i djevojčice iz najmlađe skupine djece najmanje se razlikuju u iskazivanju prosocijalnoga ponašanja, dok je najveća razlika između dječaka i djevojčica u srednjoj dobnoj skupini djece, pri čemu se djevojčice u toj dobi prosocijalnije ponašaju nego dječaci, koji se prosocijalno ponašaju jednako kao i dječaci iz najmlađe dobne skupine. Djevojčice prije usvajaju prosocijalno ponašanje kao pokazatelj socijalne kompetencije u predškolsko doba u odnosu na dječake.

Ⓛ **TABLICA 7**
Interkorelacije za cijeli uzorak ispitanika (p<.01**)

U Tablici 7 prikazana je matrica interkorelacija za cijeli uzorak ispitanika djece. Matrice interkorelacija za svaku dobnu podskupinu međusobno su slične i podudaraju se s matricom interkorelacija za cijeli uzorak.

	R-P	T-P	S-P	LJ-P	R-O	T-O	S-O	LJ-O
Radost-P								
Tuga-P	.64**							
Strah-P	.17**	.18**						
Ljutnja-P	.55**	.66**	.21**					
Radost-O	.65**	.57**	.18**	.52**				
Tuga-O	.50**	.69**	.15**	.54**	.57**			
Strah-O	.19**	.19**	.55**	.27**	.20**	.31**		
Ljutnja-O	.42**	.47**	.19**	.60**	.47**	.57**	.32**	
Prosocijalno ponašanje	.21**	.24**	.12**	.19**	.23**	.26**	.14**	.22**

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 477-496

BRAJŠA-ŽGANEC, A.,
SLUNJSKI, E.:
SOCIOEMOCIONALNI...

● TABLICA 8
Rezultati hijerarhijskih
regresijskih analiza
($p < .01^{**}$; $p < .05^{*}$)

Korak/varijable	Mlađa dob	Srednja dob	Starija dob
1. Spol		beta = .29**	beta = .19*
Neverbalne intelektualne sposobnosti		beta = .21**	
R	.18	.38**	.19*
R ²	.03	.15	.04
2. Razumijevanje emocija			beta = .15*
delta R ²	.00	.00	.02*
delta F			3.85*
kon. regr. jed.			
R			.26
R ²			.06
F			3.42*

poznavanja različitih emocija i opisivanja različitih emocija, pa je izračunani kompozitni rezultat za sve četiri emocije za prepoznavanje i opisivanje emocija. Djeca koja prepoznaju emocije u većoj mjeri znaju i za sebe točno opisati emocije. Stoga je ukupan rezultat intervjua emocionalnog razumijevanja formiran kao zbroj odgovora za svaku emociju za prepoznavanje i opisivanje za sve 4 emocije. Pri tome se teoretski totalni raspon za ukupno razumijevanje emocija kreće od 0 do 16 (od 0 do 8 za ukupno prepoznavanje te od 0 do 8 za ukupno opisivanje). Zanimalo nas je u kolikoj mjeri ukupno razumijevanje emocija pridonosi objašnjenju varijance prosocijalnoga ponašanja u pojedinim dobnim skupinama. Provedene su tri hijerarhijske regresijske analize, pri čemu je u prvom koraku uvedena varijabla spol i neverbalne intelektualne sposobnosti, a u drugom koraku razumijevanje emocija (Tablica 8).

Provedene hijerarhijske regresijske analize za djecu mlađe i srednje vrtičke dobi nisu utvrdile značajan doprinos dječjega razumijevanja emocija za objašnjenje varijance prosocijalnoga ponašanja. Kod djece starije vrtičke dobi, nakon kontrole spola i neverbalnih intelektualnih sposobnosti uvedenih u prvom koraku hijerarhijske regresijske analize, dječje razumijevanje emocija statistički značajno, ali relativno malo (dodatnih 2%), pridonosi objašnjenju varijance prosocijalnoga ponašanja. Budući da je značajan spol u prvom koraku, a razumijevanje emocija u drugom koraku samo u najstarijoj dobnj skupini, provedena je i dodatna hijerarhijska regresijska analiza da se ispita interakcijski učinak spola i razumijevanja emocija. Interakcijski učinak spola i razumijevanja emocija u trećem koraku regresijske analize statistički značajno pridonosi objašnjenju dodatnih 4% varijance dječjega prosocijalnog ponašanja (Tablica 9). Za interpretaciju dobivene značajne interakcije izračunane su povezanosti razumijevanja e-

➔ TABLICA 9
Rezultati hijerarhijske
regresijske analize s
testiranjem interak-
cijskog učinka spola i
razumijevanja emocija
na prosocijalno
ponašanje za stariju
dobnu skupinu

mocija i prosocijalnoga ponašanja posebno za dječake, a posebno za djevojčice. Dobivena je statistički značajna korelacija razumijevanja emocija i prosocijalnoga ponašanja za dječake ($r=.34$; $p<.01$), dok za djevojčice ista povezanost nije statistički značajna ($r=.06$; $p>.05$). Dječaci starijih vrtičkih grupa koji u većoj mjeri razumiju emocionalne izraze lica ponašaju se prosocijalnije.

Korak/varijable	Starija dob
1. Spol	$R_p=.19^*$
R	.19*
R ²	.04
2. Razumijevanje emocija	$R_p=.15^*$
Delta R ²	.02*
3. spol x raz. emocija	$R_p=-.20^{**}$
Delta R ²	.04**
Delta F	6.86**
Kon. regr. jed.	
R	.31
R ²	.10
F(3,164)	5.84**

DISKUSIJA

Rezultati provedenog istraživanja pokazuju da djeca u predškolsko doba u najvećoj mjeri prepoznaju i opisuju emociju tuge, a zatim radosti i ljutnje. Nadalje, što su djeca starija, u većem broju prepoznaju i opisuju četiri osnovne emocije, pri čemu djeca na temelju fotografija izraza lica najmanje prepoznaju i točno opisuju strah. Dječaci i djevojčice u sve tri dobne skupine ne razlikuju se u točnosti prepoznavanja i opisanja bazičnih emocija ljutnje, tuge i radosti, dok jedino dječaci u srednjoj vrtičkoj dobi statistički značajno točnije prepoznaju tugu u odnosu na djevojčice. U dobi od tri godine pa sve do škole dolazi do porasta prosocijalnoga ponašanja djece obaju spolova, pri čemu se djevojčice ponašaju prosocijalnije nego dječaci. Rezultati u istom smjeru dobiveni su i u ovom istraživanju, pri čemu su najmanje razlike između dječaka i djevojčica u prosocijalnom ponašanju kod djece mlađe vrtičke dobi, dok već djevojčice srednje vrtičke dobi iskazuju više prosocijalnoga ponašanja u vrtičkom okruženju nego dječaci iz srednje i mlađe vrtičke skupine.

Proces socijalizacije emocija u predškolsko doba povezan je s ponašanjem djece u vrtiću i obitelji, prema braći i sestrama te vršnjacima. U ovom radu zanimalo nas je u kolikoj se mjeri dječje prosocijalno ponašanje u vrtiću, kako su ga procijenile odgojiteljice, može objasniti dječjim razumijevanjem primarnih emocija. Rezultati su pokazali da se prosocijalno

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 477-496

BRAJŠA-ŽGANEC, A.,
SLUNJSKI, E.:
SOCIOEMOCIONALNI...

ponašanje samo djece starije vrtičke dobi može objasniti dječjom sposobnošću razumijevanja emocija, prepoznavanja i opisivanja primarnih emocija, i to ovisno o spolu. Dječaci starije vrtičke dobi, koji bolje razumiju primarne emocije, ponašaju se prosocijalnije, dok ta povezanost za djevojčice nije dobivena. Proces socijalizacije prosocijalnoga ponašanja kod djevojčica i dječaka ponešto se razlikuje. Djevojčice se odmalena više potiče da pomažu drugima nego dječake, kao jedan od oblika socijalno prihvatljivog, zavisnog, odnosno prilagođenog, ponašanja (Baumrind, 1983.). Nadalje, očekivanja odgojiteljica od dječaka i djevojčica također se razlikuju, pri čemu i procjene odgojiteljica dječjega prosocijalnog ponašanja ovise o vrtičkoj grupi kojoj pojedino dijete pripada. Budući da su procjenjivali i dječake i djevojčice iz iste grupe, a dječaci su i agresivniji od djevojčica, moguće je da je na dobivene spolne razlike u prosocijalnom ponašanju utjecao i socijalizacijski proces spolnih stereotipa, pri čemu se smatra da su djevojčice mirnije, bolje, više pomažu drugima i sl.

Dobiveni rezultati u ovom istraživanju idu u prilog objašnjenju da dječaci, koji se manje prosocijalno ponašaju od djevojčica, što su u procesu socijalizacije emocija postali više emocionalno kompetentni, prepoznaju na drugoj djeci primarne emocije i znaju ih opisati kod sebe, ponašaju se prosocijalnije u predškolsko doba. Ova povezanost nije dobivena za djevojčice. Dakle, o povezanosti razumijevanja emocija na temelju prepoznavanja emocionalnih izraza lica na fotografijama te opisivanja situacije u kojoj se dijete osjećalo kao dijete na slici s odgojiteljskom procjenom prosocijalnoga ponašanja djece u vrtičkom okruženju možemo govoriti samo djelomično. Vjerojatno su u pozadini procesi koji se samo djelomično preklapaju i razlikuju se za dječake i djevojčice. Možemo pretpostaviti da dječacima starije vrtičke dobi koji bolje razumiju primarne emocije to razumijevanje emocija pomaže da se u nekim situacijama ponašaju prosocijalnije u vrtičkom okruženju. Djevojčice, bez obzira na to u kolikoj mjeri prepoznaju i opisuju primarne emocije, ponašaju se prosocijalnije nego dječaci.

Poticanje prepoznavanja i razumijevanja emocija kod djece korisno je za poticanje dječje socijalne i emocionalne kompetencije, kao i prosocijalnoga ponašanja, a odvija se socijalizacijom, posebno emocionalnim govorom između majke i djeteta. Važno je u obitelji razgovarati o emocijama i osjećajnim stanjima, jer se time potiče razvoj emocionalne kompetencije, a time i socijalne kompetencije, odnosno jednoga njezinog dijela – prosocijalnoga ponašanja djece (Covell i Abramovitch, 1987.; Oatley i Jenkins, 2000.). Pri tome mala djeca razvijaju socijalnu i emocionalnu kompetenciju kroz interakcije s drugima u dva konteksta – u obitelji i u vrtiću (Gutermuth An-

thony i sur., 2005.; Katz i McClellan, 1997.), stoga je važno poticanje i razvijanje emocionalnih interakcija i izvan obitelji, odnosno u vrtićkom okruženju. Ovim radom ispitali smo odnose nekih dimenzija emocionalne i socijalne kompetencije djece upravo u vrtićkom okruženju.

Ograničenja ovog istraživanja su dvojaka. S jedne strane, u budućim istraživanjima treba provesti intervju dječjega emocionalnog razvoja crtežima koji predstavljaju različite bazične emocije, pričama, u različitom kontekstu i sl. Naime, dječji emocionalni razvoj i dječje prepoznavanje i razumijevanje emocija u istraživanjima najčešće se ispituje intervjuom uz pomoć priručnog materijala, kao što su slike ili fotografije, te eksperimentalnim situacijama u kojima se od djece traži da odgovaraju na pitanja o nekoj priči ili da se igraju lutkama na zadani način itd. (Denham i sur., 1994.a; Denham i sur., 1994.b; Denham i sur., 1997.; Dunn i sur., 2000.; Hughes i Dunn, 2000.). Pri tome uspješnost ispitivanja dječjega razumijevanja emocija ovisi o uvježbanosti ispitivača, materijalu kojim se koristi, kontekstu u kojem se ispitivanje odvija te motivaciji djece za sudjelovanje u ispitivanju, kao i njihovim verbalnim i kognitivnim sposobnostima. S druge strane, različiti načini ispitivanja prosocijalnoga ponašanja od samih eksperimentalnih situacija u kojima treba pomoći do procjena roditelja i opažanja samoga djeteta vjerojatno bi nam detaljnije razjasnili odnose između dječjega razumijevanja emocija i prosocijalnoga ponašanja.

LITERATURA

- Barth, J. M. & Bastiani, A. (1997.), A longitudinal study of emotion recognition and preschool children's social behavior. *Merrill-Palmer Quarterly*, 43 (1): 107-128.
- Baumrind, D. (1983.), Socialization and instrumental competence in young children. U: W. Damon (ur.), *Social and personality development* (str. 121-138). New York: Norton & Company.
- Brajša, A. (1991.), *Odnos između agresivnog i prosocijalnog ponašanja kod djece predškolske dobi*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Brajša-Žganec, A. (2002.), *Roditeljske metaemocije i socijalno-emocionalni razvoj djece*. Disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Covell, K. & Abramovitch, R. (1987.), Understanding emotion in the family: Children's and parents' attributions of happiness, sadness, and anger. *Child Development*, 58: 985-991.
- Denham, S. A. (1986.), Social cognition, prosocial behavior, and emotion in preschoolers: contextual validation. *Child Development*, 57: 194-201.
- Denham, S. A. & Auerbach, S. (1995.), Mother-child dialogue about emotions and preschoolers' emotional competence. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 121 (3): 313-337.
- Denham, S. A., Burton, R. & Mitchell-Copeland, J. (1996.), *A social-emotional intervention for at-risk four-years-olds*. Presented at the National HeadStart Research Conference, June, Washington DC.

Denham, S. A., Mitchell-Copeland, J., Strandberg, K., Auerbach, S. & Blair, K. (1997.), Parental Contributions to Preschoolers' Emotional Competence: Direct and Indirect. *Motivation and Emotion*, 21 (1): 65-86.

Denham, S. A., Renwick-DeBardi, S. & Hewes, S. (1994.a), Emotional communication between mothers and preschoolers: Relations with emotional competence. *Merrill-Palmer Quarterly*, 40 (4): 488-508.

Denham, S. A., Zoller, D. & Couchoud, A. (1994.b), Socialization of preschoolers' emotion understanding. *Developmental Psychology*, 30 (6): 928-936.

DiBiase, R. & Waddell, S. (1995.), Some effects of homelessness on the psychological functioning of preschoolers. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23 (6): 783-792.

Dovidio, J. F. (1984.), Helping behavior and altruism: an empirical and conceptual overview. In *Advances in experimental social psychology*, 17. London: Academic Press.

Dunn, J., Brown, J. R. & Maguire, M. (1995.), The development of children's moral sensibility: Individual differences and emotion understanding. *Developmental Psychology*, 31 (4): 649-659.

Dunn, J., Cutting, A. L. & Demetriou, H. (2000.), Moral sensibility, understanding others, and children's friendship interactions in the preschool period. *British Journal of Developmental Psychology*, 18: 159-177.

Eisenberg, N. & Mussen, P. (1989.), *The roots of prosocial behavior in children*. Cambridge: Cambridge University Press.

Eisenberg, N., Fabes, R. A. & Losoya, S. (1997.a), Emotional responding: regulation, social correlates, and socialization. U: P. Salovey & D. J. Sluyter (ur.), *Emotional development and emotional intelligence: Educational implications* (str. 129-163). New York: Basic Books.

Eisenberg, N., Fabes, R. A., Shepard, A., Murphy, B. C., Guthrie, I. K., Jones, S., Friedman, J., Poulin, R., Maszk, P. (1997.b), Contemporaneous and longitudinal prediction of children's social functioning from regulation and emotionality. *Child Development*, 68 (4): 642-664.

Eisenberg, N., Guthrie, I. K., Fabes, R. A., Reiser, M., Murphy, B. C., Holgren, R., Maszk, P. & Losoya, S. (1997.c), The relations of regulation and emotionality to resiliency and competent social functioning in elementary school children. *Child Development*, 68 (2): 295-311.

Ekman, P. (1992.), An argument for basic emotions. *Cognition and Emotion*, 6: 169-200.

Ensor, R. & Hughes, C. (2005.), More than talk: Relations between emotion understanding and positive behaviour in toddlers. *British Journal of Developmental Psychology*, 23: 343-363.

Garner, P. W., Jones, D. C. & Palmer, D. J. (1994.), Social cognitive correlates of preschool children's sibling caregiving behavior. *Developmental Psychology*, 30 (6): 905-911.

Garner, P. W., Robertson, S. & Smith, G. (1997.a), Preschool children's emotional expressions with peers: the roles of gender and emotion socialization. *Sex Roles*, 36 (11/12): 675-691.

Garner, P. W., Jones, D. C., Gaddy, G. & Rennie, K. (1997.b), Low-income mothers' conversations about emotions and their children's emotional competence. *Social Development*, 6 (1): 38-52.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 477-496

BRAJŠA-ŽGANEC, A.,
SLUNJSKI, E.:
SOCIOEMOCIONALNI...

Gutermuth Anthony, L., Anthony, B. J., Glanville, D. N., Naiman, D. Q., Waanders, C. & Shaffer, S. (2005.), The relationships between parenting stress, parenting behaviour and preschoolers' social competence and behaviour problems in the classroom. *Infant and Child Development*, 14: 133-154.

Harris, D. B. (1963.), *Children's drawings as measures of intellectual maturity*. New York: Harcourt Brace and World.

Hothersall, D. (1990.), *History of psychology*. New York: McGraw-Hill, Inc.

Hughes, C. & Dunn, J. (2000.), Hedonism or empathy?: Hard-to-manage children's moral awareness and link with cognitive and maternal characteristics. *British Journal of Developmental Psychology*, 18: 227-245.

Hughes, C. & Dunn, J. & White, A. (1998.), Trick or Treat?: Uneven understanding of mind and emotion and executive dysfunction in "Hard-to-manage" preschoolers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39 (7): 981-994.

Izard, C. E. (1991.), *The psychology of emotion*. New York: Plenum.

Katz, L. G. & McClellan, D. E. (1997.), *Fostering children's social competence*. Washington: National Association for the Education of Young Children.

Kestenbaum, R. & Gelman, S. A. (1995.), Preschool children's identification and understanding of mixed emotions. *Cognitive Development*, 10: 443-458.

LaFreniere, P. J. (2000.), *Emotional development: A biosocial perspective*. Belmont: Wadsworth/Thomson Learning.

Lennon, R. & Eisenberg, N. (1987.), Emotional displays associated with preschoolers' prosocial behavior. *Child Development*, 58: 992-1000.

Lewis, M. (1993.), The emergence of human emotions. U: M. Lewis & J. M. Haviland (ur.), *Handbook of emotions* (str. 223-236). New York: Guilford.

MacDonald, P. M., Kirkpatrick, S. W. & Sullivan, L. A. (1996.), Schematic drawings of facial expressions for emotion recognition and interpretation by preschool-aged children. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 122 (4): 375-388.

Maguire, M. C. & Dunn, J. (1997.), Friendships in early childhood, and social understanding. *International Journal of Behavioral Development*, 21 (4): 669-686.

Nathan (1998.), *Learning materials*. Paris: Beauquesne.

Oatley, K., Jenkins, J. M. (2000.), *Understanding emotions*. Oxford: Blackwell Published Inc.

Raboteg-Šarić, Z., Žužul, M. & Keresteš, G. (1994.), War and children's aggressive and prosocial behavior. *European Journal of Personality*, 8: 201-212.

Rushton, J. P., Fulker, D. W., Neale, M. C., Nias, D. K. B. & Eysenck, H. J. (1986.), Altruism and aggression: The heritability of individual differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50 (6): 1192-1198.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 477-496

BRAJŠA-ŽGANEC, A.,
SLUNJSKI, E.:
SOCIOEMOCIONALNI...

Saarni, C. (1997.), Emotional competence and self-regulation in childhood. U: P. Salovey & D. J. Sluyter (ur.), *Emotional development and emotional intelligence: Educational implications* (str. 35-66). New York: Basic Books.

Trommsdorff, G. & Friedlmeier, W. (1999.), Motivational conflict and prosocial behaviour of kindergarten children. *International Journal of Behavioral Development*, 23 (2): 413-429.

Vlahović-Štetić, V. (1992.), *Priručnik za Skalu za procjenu agresivnog i prosocijalnog ponašanja kod djece*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Socio-Emotional Development in Pre-School Children: A Correlation between Understanding Emotions and Prosocial Behaviour

Andreja BRAJŠA-ŽGANEC
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

Edita SLUNJSKI
Faculty of Teacher Education – Čakovec Centre, Čakovec

The aim of this research was to determine the contribution of recognising and describing emotions in interpreting children's prosocial behaviour as well as in discovering how well pre-school children can identify and describe their primary emotions, in understanding how a child feels based on facial expressions. The results of the research conducted indicate that pre-school children mostly recognise and describe the emotions of sadness, happiness and anger. As children grow older, most of them are able to recognise and describe the four main emotions, whereas they least recognise, and least correctly describe fear based on photographs of facial expressions. From the age of three to the time they start school, the older the children are, the more pro-socially they behave, girls behaving more pro-socially than boys. The results of hierarchical regression analyses have indicated that only the prosocial behaviour of older pre-school children can be explained through the child's ability to understand emotions, recognise and describe primary emotions, and this depends on gender. Older pre-school boys who understand primary emotions better, behave more pro-socially, while that relationship in girls was not obtained.

Key words: primary emotions, recognising emotions, describing emotions, prosocial behaviour, pre-school children

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 477-496

BRAJŠA-ŽGANEC, A.,
SLUNJSKI, E.:
SOCIOEMOCIONALNI...

Sozioemotionale Entwicklung im Vorschulalter: Der Bezug zwischen Verständnis von Emotionen und prosozialem Verhalten

Andreja BRAJŠA-ŽGANEC
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Edita SLUNJSKI
Pädagogische Hochschule Čakovec, Čakovec

Mit dieser Arbeit wollte man ermitteln, inwiefern das Erkennen und Beschreiben von Emotionen dazu beitragen kann, das prosoziale Verhalten von Kindern zu erklären, und inwiefern Kinder im Vorschulalter primäre Emotionen zu erkennen und beschreiben in der Lage sind; aufgrund des Gesichtsausdrucks eines Kindes möchte man verstehen lernen, wie dieses sich fühlt. Die Untersuchungsergebnisse zeigen, dass Vorschulkinder zumeist erkennen können, wenn ein anderes Kind traurig ist, des Weiteren erkennen sie Freude und Ärger. Je älter sie werden, desto besser erkennen und beschreiben Kinder die vier Grundemotionen, wobei sie die größten Schwierigkeiten damit haben, anhand von Fotos zu erkennen und zu beschreiben, ob der Gesichtsausdruck eines Kindes vom Gefühl der Angst geprägt ist. Im Alter von drei Jahren bis zur Einschulung zeigt sich, dass Kinder sich desto eher prosozial verhalten, je älter sie sind, wobei dies für Mädchen in höherem Maße gilt als für Jungen. Die Ergebnisse hierarchischer Regressionsanalysen zeigen, dass prosoziales Verhalten durch das Erkennen, Verstehen und Beschreiben primärer Emotionen nur bei Kindern im fortgeschrittenen Vorschulalter und je nach Geschlechtszugehörigkeit erklärt werden kann. Ältere Jungen im Vorschulalter sind besser in der Lage, primäre Emotionen zu verstehen, und verhalten sich daher prosozialer, während bei Mädchen dieser Bezug nicht zu erkennen ist.

Schlüsselwörter: Primäre Emotionen, Erkennen von Emotionen, Beschreiben von Emotionen, prosoziales Verhalten, Kinder im Vorschulalter